

Tussen slachtoffer en medeplichtige

Preek over David, Batseba en Jezus

Te lezen: 2 Samuel 11:1-17 en 12:9-11, 15, 24; Mattheüs 1:6

In deze adventtijd hebt u op zondag in de preek al drie vrouwen voorbij zien komen: Tamar, Rachab en Ruth - vrouwen uit de stamboom van Jezus, 'voormoeders' van Jezus. Vanmorgen een vierde: Batseba.

Batseba is voor de meeste mensen geen onbekende. Haar naam komt in de Bijbel maar een paar keer voor. Maar vraag op zaterdagmiddag in een drukke winkelstraat aan willekeurige mensen of ze wel eens van Batseba hebben gehoord.

Grote kans dat de aangesprokene je met ondeugende pretoogjes aankijkt en zegt: 'O, die van David zeker?!'.

David en Batseba: hun namen verheugen zich in de populariteit die roddelrubrieken in kranten en tijdschriften genieten. Pikante verhalen over mensen van naam. Over de affaire van David en Batseba is zelfs een film gemaakt, die vijf Oscarnominaties kreeg.

Vanmorgen lazen we uit de Bijbel het verhaal van David en Batseba. Het valt op dat haar naam daar maar twee keer genoemd wordt.

De eerste keer helemaal aan het begin. Als David vraagt wie die mooie vrouw is die hij heeft zien baden, dan krijgt hij als antwoord: 'Dat is Batseba, de dochter van Elim, de vrouw van de Hethiet Uria' (11:3). En helemaal aan het eind - na Davids overspel, en de dood van Uria, en Davids huwelijk met Batseba en na de dood van het kind dat uit het overspel is geboren - klinkt in de bijbeltekst nog een keer haar naam: 'David troostte zijn vrouw Batseba. Hij sliep met haar en ze kreeg een zoon, die hij Salomo noemde' (12:24).

En in de hele geschiedenis die daar tussen speelt, heet ze steevast 'de vrouw van Uria'. Zo wordt ze ook genoemd in het geslachtsregister van Jezus in Mattheüs 1: 'David verwekte Salomo bij de vrouw van Uria' (v.6).

Dit roept vragen op, zeker in onze tijd waarin de emancipatie van vrouwen hoog genoteerd staat op de lijst van noodzakelijke sociale veranderingen.

Zie je wel: Ook in de Bijbel is het het oude liedje! Een vrouw is altijd 'de vrouw van'. Batseba is 'de vrouw van'. Eerst van Uria. Daarna natuurlijk van David - hoewel dat niet in de bijbeltekst staat. De enige keer dat ze 'Batseba' is, is als ze in bad gaat en David verlekkerd naar haar staat te kijken. Alleen in de etalage voor mannenogen is een vrouw blijkbaar wie ze is. Totdat ze van hem is.

Dat is een heel moderne reactie, die geen recht doet aan het verhaal van Batseba. Maar het blijft intrigeren dat in haar verhaal haar eigen naam vooral niet genoemd wordt.

Dat heeft te maken met het overspel dat David met haar pleegt. David gaat niet naar bed met Batseba, maar met de 'vrouw van Uria'. Negen maanden later is het niet Batseba die een kind ter wereld brengt, maar de 'vrouw van Uria'. Dat laatste is opmerkelijk. Want ondertussen was Uria al lang dood en was David met haar getrouwd (11:26,27). Maar de vrouw die het kind baarde was en bleef 'de vrouw van Uria'.

Over namen gesproken: Het valt op dat het kind geen naam krijgt. We lezen: 'De HEER trof het kind dat de vrouw van Uria David gebaard had met een dodelijke ziekte' (11:15). Na zeven dagen stierf het kind - naamloos. In de affaire David en Batseba verliest Batseba voor negen maanden en zeven dagen haar naam, en verdwijnt het kind uit de geschiedenis zonder een naam te hebben gekregen. Alleen David houdt in deze geschiedenis zijn naam. Hij is degene die in het gebeuren met zijn eigen naam aangesproken kan worden. Hij wordt verantwoordelijk gesteld. Dat doet de profeet Natan: 'De Hethiet Uria is door jouw toedoen gedood. Je hebt hem zijn vrouw afgenomen en hem in de strijd tegen de Ammonieten laten vermoorden' (12:9).

Batseba verliest in de geschiedenis haar eigen naam. Zij wordt slachtoffer van het overspel van David. Zij heet nu 'de vrouw van Uria'. Kan zij niet met haar eigen naam worden aangesproken? Kan zij niet verantwoordelijk worden gesteld? Is zij echt alleen maar slachtoffer van Davids overspel?

Dat is natuurlijk ook een vrij moderne vraag. Zoals ook de opmerking dat Batseba als Batseba er kennelijk niet toe doet, maar alleen als 'vrouw van' een moderne oprisping bij het verhaal is.

Maar modern of niet, die vraag is op zijn plaats: Kan Batseba niet verantwoordelijk worden gesteld?

Laten we wel wezen: Heeft zij ook geen aanleiding gegeven? Je gaat als vrouw toch niet in je blootje in bad op een plek waar iedereen - in ieder geval de koning - je kan zien?! Dan ben je toch geen slachtoffer? Lijkt Batseba niet veel op meisjes die digitaal flirten en daartoe uitgedaagd een naaktfoto van zichzelf op facebook plaatsen? Als dat dan mis gaat kun je je toch ook moeilijk als slachtoffer beklagen en bij de politie aangifte doen van seksueel misbruik?

Maar er zit natuurlijk ook een andere kant aan de geschiedenis.

Wat kan je als vrouw - zeker als vrouw van een soldaat van de koning - er tegen doen als de koning wat met je wil? Was je dan in de hiërarchische verhoudingen van die tijd niet machteloos?

Zo wordt het verhaal ook met een grote vanzelfsprekendheid verteld: 'David liet haar bij zich komen en sliep met haar' (11:4). Ze had niets in te brengen.

Maar dat is toch ook weer niet helemaal waar. Tegenwoordig wordt meisjes geleerd om voor zichzelf op te komen als zij seksueel worden belaagd. Zoiets was ook in het Oude Testament aan de orde. In Deuteronomium 22 lezen we dat een meisje dat

misbruikt wordt om hulp moet roepen. In dat geval is zij onschuldig (v.23). Batseba had kunnen weigeren en om hulp kunnen roepen. Maar ze ging gewoon mee naar het paleis en naar het bed van de koning.

Ze laadt ook verdenking op zich wanneer we van haar lezen: ‘Enige tijd later merkte zij dat ze zwanger was. Ze liet dat aan David berichten’ (11:5). Ze had dat ook kunnen verzwijgen en iedereen had na negen maanden Uria gefeliciteerd met de geboorte van een zoon. En het slippertje was onder een deken gebleven. Het lijkt er op of Batseba persoonlijke belangen had bij een kind, verwekt door de koning.

Die verdenking wordt nog groter als we in het boek 1 Koningen lezen hoe Batseba zich jaren later tot het uiterste inspant om, in de strijd om de opvolging van David, haar zoon Salomo op de troon te krijgen - wat ook lukt (1 Kon.1,2). Ze had kennelijk eigen belangen bij een kind van de koning.

Al prekend voel ik me zo langzamerhand de redacteur van de soappagina van een roddelblad. Wat kun je eindeloos in die affaire van David en Batseba vermoedens en verdenkingen uiten en theorieën bedenken. Maar het gaat mij om de vraag of Batseba in deze geschiedenis slachtoffer was of medeplichtige. Dat is een geweldig ingewikkelde kwestie. Er zitten zoveel kanten aan. Je kunt niet tot een duidelijk oordeel komen. Het is allemaal niet helder. De figuur van Batseba is in schemer gehuld. Vandaar het thema van deze preek:

‘Jezus ‘voormoeder’ Batseba in het schemerduister tussen slachtoffer en medeplichtige’.

Batseba is de betover-, over-, overgrootmoeder van Jezus. Daarom gaat het in deze laatste adventzondag voor Kerst over haar. Wat doet zo’n vrouw in het schemerduister tussen slachtoffer en medeplichtige in de stamboom van Jezus? Dat moet betekenis hebben. Haar naam wordt met opzet genoemd in Matth. 1, net als de namen van Tamar, Rachab en Ruth. Daar zit een bedoeling achter.

Jezus is familie van Batseba. En van je familie moet je het hebben, zeggen we dan. Waar kom je in Jezus iets van Batseba tegen? Wat heeft Jezus van haar geërfd? Wat heeft Hij in zijn eigen levensgeschiedenis gedaan met de geschiedenis van Batseba?

Ik maak een hele sprong, van het kerstfeest dat we over een paar dagen vieren naar Goede Vrijdag. Wat die dag gebeurt - de veroordeling van Jezus en zijn kruisiging - maakt duidelijk wat Jezus doet met de geschiedenis van Batseba. Als er recht wordt gesproken over Jezus - als je dat tenminste zo mag noemen - en als Hij terecht wordt gesteld, lopen er heel wat Batseba’s door het verhaal: mensen in het schemerduister tussen slachtoffer en medeplichtige.

Het begint ’s morgens heel vroeg, wanneer de Joodse Hoge Raad Jezus wegens godslastering veroordeelt. Jezus had bevestigend geantwoord op de vraag dat Hij de Zoon van God is. Dat was is de oren van de leden van de Hoge Raad vloeken in de synagoge. Dat was in de Joodse traditie - waarin ze waren opgevoed en die ze zuiver moesten bewaren - godslasterlijk: dat een mens zich uitgeeft voor de Zoon van God.

Als die Joodse raadsleden voor hun doen en laten nu terecht zouden staan in een christelijke rechtbank, zou hun advocaat er op kunnen wijzen dat zijn cliënten slachtoffers waren - slachtoffers van de Joodse traditie. Ze hadden naar eer en geweten gehandeld en gesproken, als theologen en geestelijke leiders die het volk in de rechte leer moesten houden.

Maar de officier van justitie, de christelijke aanklager, zou aanvoeren dat de verdachten wel degelijke medeplichtigen waren in de grootste gerechtelijke dwaling die ooit heeft plaats gevonden: de veroordeling en terechtstelling van Jezus. Ze hadden eigen belangen gehad in Jezus' veroordeling. Hij bedreigde hun positie als leidlieden van het volk. Het onrecht Jezus aangedaan kwam ook voort uit hun eigen onrechtvaardig hart.

De Joodse Hoge Raad: Slachtoffer van de traditie?
Of medeplichtige aan de dood van Jezus? Of beide?
Je komt er niet uit.

Vervolgens gaat het op Goede Vrijdag naar de Romeinse stadhouder Pilatus. Die weet niet wat hij met Jezus moet. Hij zegt tegen de Joden die Jezus aanbrachten: 'Ik vind niets waaraan deze man schuldig is' (Luc.23:4). Maar op het plein voor zijn paleis staat het volk om Jezus' dood te schreeuwen.

En de Joodse hogepriesters bezweren hem dat Jezus een gevaar is voor de politieke orde waarvoor Pilatus verantwoordelijk is. Jezus zou mensen er toe aanzetten geen belasting te betalen.

Is Pilatus een slachtoffer? Een slachtoffer van zijn eigen onmogelijke positie als Romeinse stadhouder in een godsdienstige kwestie waarvan hij als Romein niets begrijpt? Of is hij medeplichtige? Hij had ook eigen belangen in de zaak. Hij moest zijn positie als stadhouder wel veilig stellen.

Dan is er het schreeuwende volk: 'Kruisig Hem!. Kruisig Hem!'

Nog niet zo lang geleden hadden ze Jezus feestelijk in Jeruzalem ingehaald. Ze hadden hem toegezongen: 'Gezegend is Hij die komt in de Naam van de Heer'. Wat is er met al die mensen gebeurd? Zijn ze slachtoffer van de propaganda van de farizeeën en hogepriesters? Zijn ze slachtoffer van massapsychose? Schreeuwen ze mee om Jezus' dood omdat iedereen dat doet?

Of zijn ze medeplichtig aan Jezus' dood? Zo heeft de christelijke kerk eeuwenlang het Joodse volk veroordeeld: als de moordenaars van Jezus.

De dichter Jacob Revius doorbrak die veroordeling in een lied dat nog altijd in de lijdens tijd wordt gezongen: ' 't En zijn de Joden niet, Heer Jesu die u kruisten, noch die verraderlijk U togen voor 't gericht.... Ik ben 't, o Heer, ik ben 't, die U dit heb gedaan'.

Het vraagt zelfonderzoek en zelfinzicht om dat mee te kunnen zingen.

Waren de om Jezus' dood schreeuwende Joden slachtoffer of medeplichtigen? Die vraag moeten wij, christenen uit de heidenvolkeren, niet willen beantwoorden - daar zijn altijd Jodenvervolgingen uit voortgekomen. 'Ik ben 't, o Heer die dit U heb gedaan'.

Tenslotte zijn er de soldaten die Jezus aan het kruis slaan. Zijn zij slachtoffers? Slachtoffer van hun soldaat-zijn? 'Befehl ist befehl!' En weigeren te doen wat je bevolen wordt, is desertie. Daarop staan zware straffen.

Of zijn ze medeplichtigen? In hun geval is dat zeker niet te ontkennen. Zij waren het die de spijkers door Jezus' handen sloegen en het kruis omhoog trokken. Maar er zijn verzachtende omstandigheden. Zij zijn toch ook een beetje slachtoffer van de hiërarchische structuur die hun beroep met zich mee brengt.

De soldaten: mannen in het schemerduister tussen slachtoffer en medeplichtige.

Wat doet Jezus als de soldaten doen wat ze moeten doen?

Jezus bidt: 'Vader vergeef hun, want ze weten niet wat ze doen' (Luc.23:34).

Beschouwt Jezus hen als slachtoffers? Slachtoffers van onwetendheid? Je kunt zeggen dat Jezus dat meeneemt in zijn gebed voor de soldaten. Ze kunnen er ook een beetje niets aan doen. Maar vergeving overstijgt de discussie over slachtoffer en medeplichtige. Vergeving maakt de toekomst van een mens vrij van het antwoord op de vraag of hij slachtoffer van onwetendheid en structuren is of verantwoordelijk medeplichtige.

Terug naar die vraag die opgeroepen wordt door de vermelding van de naam van Batseba in het geslachtsregister van Jezus.

Wat doet Jezus met de geschiedenis van zijn betover-, over-, overgrootmoeder Batseba, die vrouw in het schemerduister tussen slachtoffer en medeplichtige?

Hij bidt om vergeving voor soldaten die op haar lijken. Deze reactie heeft Jezus om zo te zeggen sinds Batseba in zijn genen.

Hebben we niet allemaal wat van Batseba in ons? Een paar maanden geleden kwamen in Bangladesh honderden naaisters om het leven toen een slecht onderhouden naaiatelier instortte.

We spraken er allemaal schande van. Maar in zulke fabrieken worden de kleren gemaakt die wij tegen een zo laag mogelijke prijs willen kopen. Vaak door kinderen, onder erbarmelijke omstandigheden, tegen een hongerloontje. Je schaamt je nu bijna voor het T-shirt of de rok die je aan hebt. Was je slachtoffer toen je het kocht - slachtoffer van de wereldwijde markteconomie? Of was je medeplichtig in het overeind houden van sociale onrechtvaardigheid en uitbuiting?

Durf ik mezelf de vraag te stellen of ik eigen belangen heb in het kopen van kleding uit zulke landen? Eigen belangen die ik bewust zwaarder laat wegen dan de belangen van hen die het hebben gemaakt? Ben ik slachtoffer of medeplichtige?

Om daar een antwoord te krijgen moet je durven bidden wat wij straks gaan zingen: 'Doorgrond mijn hart en ken mijn weg, o Heer'.

Bent u wel eens geschrokken van het oordeel dat u over iemand had? Ik heb zelf levendige herinneringen aan een vergadering van voorgangers waarin het ging over homofilie. Er werden stevige dingen gezegd. Bijbelteksten vlogen door het lokaal.

Totdat een voorganger opstond en zei: 'Mijn zoon is homofiel. Ik heb lang gedacht wat jullie nu zeggen. Maar ik schaam mij nu daarvoor'. En het werd doodstil.

Ben je als christelijke gemeente slachtoffer in het leed wat de gemeente vroeger - maar vaak ook nu - homofiele broeders en zusters heeft aangedaan? Slachtoffer van een traditie waarin over homofielen een hard oordeel wordt geveld? Slachtoffer van wat iedereen zegt'?

Meeschreeuwen op het plein voor Pilatus als iedereen schreeuwt 'Kruisig Hem'.

Of is de gemeente, ben je zelf, verantwoordelijk medeplichtige?

Batseba was een vrouw met een ingewikkeld leven. Hierin lijken we als christenen veel op haar.

'Doorgrond mijn hart en ken mijn weg, o Heer'.

Wat kun je in je huwelijk, in je gezin, elkaar een verdriet en onrecht aandoen. Vaak met de beste bedoelingen! Een vader tegen zijn dochter: 'Ik wil dat je die opleiding afmaakt. Voor je eigen bestwil! Dan heb je in ieder geval een goede basis voor een maatschappelijke carrière'. Maar zijn dochter had andere idealen voor haar leven en raakte vervreemd van zichzelf en van haar vader. Vreselijk verdrietig.

Was die vader nu slachtoffer of medeplichtige in dit verdriet?

Slachtoffer van zijn goede bedoelingen? Of een verantwoordelijk medeplichtige met eigen belangen in een prachtige carrière van zijn dochter, waarvan hij droomde?

Hoe komt zo'n vader daar zelf uit?

'Doorgrond mijn hart en ken mijn weg, o Heer'.

Een mens in het schemerduister tussen slachtoffer en medeplichtige - net als Batseba uit Jezus' familie. Wat doet Jezus met zijn familie? Wat doet Jezus met zo'n mens? Hetzelfde wat Hij deed voor de soldaten die Hem aan het kruis sloegen: 'Vader vergeef hen, want ze weten niet wat ze doen'.

Een mens kan innerlijk vastlopen in en schokkende ontdekking over zijn rol in een bepaalde kwestie. Was ik daarin slachtoffer van allerlei verzachtende omstandigheden? Of medeplichtige met eigen belangen in de kwestie?

'Doorgrond mijn hart en ken mijn weg, o Heer'.

En Jezus bidt dat gebed ook voor jou: 'Vader vergeef hem, vergeef haar, want ze wisten niet wat ze deden'.

Amen.

GEBED

Heer op deze kortste dag van het jaar komen we bij elkaar om het te vieren dat U het weer licht laat worden.

Wij steken kaarsen aan, hangen lichtjes in een kerstboom en versieren het tuinhek ermee. Wij maken zo van duisternis een gezellig schemer.

U laat in de duisternis van de kerstnacht uw eigen licht op gaan. Een licht dat is zoals U zelf bent: Volkomen helder, zonder schaduw, verwarmend, tot leven en vreugde prikkelend.

Heer wij bidden U, dat U in deze dienst uw licht wilt ontsteken; zodat we zien wie U bent. Zodat we zien wie wij zelf zijn, zonder angst om afgewezen te worden.

Heer doe uw aangezicht over ons lichten, zodat ons eigen gezicht er van oplicht.

Trek ons uit de schaduw en het schemerduister van ons leven in uw licht, opdat we kunnen leven.

Amen.